

BORIÁN ELRÉD

Faludi Ferenc kötetkompozíciója a kéziratok és a kiadások tükrében I.

1. A Faludi-verseskötet kiadásainak általános kritikája

Az utókor hálával tartozik a jezsuita Faludi Ferenc (1704–1779) verseit szerető összes szerkesztőnek, kiadónak nagy munkájukért, mert lehetővé tették, hogy ma is olvassuk költeményeit. Szent keresztjük volt a nehezen elérhető, eltérő szövegű Faludi-kéziratok alapján a Faludi-kötet kiadása. Egyúttal azonban Faludi végső akaratának hordozandó keresztje lett.

Faludi Ferenc tisztában volt azzal, hogy versei szövegvariánsokban terjednek, sőt ő maga lehetett sok esetben a változatok forrása, ezért kezdetben hozzá Rohoncon költeményeinek letisztázásához. Másrészt egységes egészbe akarta illeszteni őket a híres ókori latin és a rokokó olasz, német, francia költők,¹ illetve Zrínyi Miklós kötetének példájára.

Egy jezsuita életfelfogásában a katolikus misszió áll a központban. Faludi a prózai munkáival teljesítette az erkölcsi nevelés misszióját, s talán ezért nem értékelt kiadásra valónak a hétköznapi élethelyzeteket bemutató költeményeit. 1773 fordulópont lehetett a művészetfelfogásában is, már nem kötötték le a rendi tisztsegek és felelősség. Talán ezért szánt időt költeményeinek rendezésére, több célból való lemásolására. Paintner Mihály exjezsuita – a Pannonhalmi Főapátság Könyvtárában található – latin nyelvű Faludi-életrajzában hangsúlyozza, hogy Faludi az utolsó éveiben, Rohoncon komoly irodalmi munkásságot folytatott.

Révai Miklóstól kezdve minden szövegkiadó megemlítette, hogy hű akar lenni az *ultima manus*nak (utolsó írásnak) tekinthető *Szombathelyi kézirathoz*, a verssorrendet tekintve mégis alapvetően hűtlen hozzá. Batsányi János hosszasan meg is magyarázza, hogy miért tudja ő jobban a kötetet megtervezni mint Révai vagy maga Faludi.²

Ha arra gondolunk, hogy Zrínyi Miklós 1651-ben kiadott – Faludi által imitált – *Syrena*-kötetében levő szövegek sorrendjét önkényesen, vagy ahogy a klasszicista gondolkodású kiadók gondolták, „racionálisan” átalakították, akkor nem csodálkozhatunk

* A szerző a Pannonhalmi Bencés Gimnázium tanára.

1 Vö. SZAUDER MÁRIA, *Faludi Ferenc a Római Árkádia tagja*, ItK, 86(1982), 448–451; SÁRKÖZY Péter, *Faludi Ferenc*, Kalligram, Pozsony, 2005 (Magyarok Emlékezete), 147–159.

2 FALUDI Ferentz' *Versai*, kiadta BATSÁNYI János, Pestenn, Petrózai Trattner János' betűivel és költségével, 1824. Az *Előbeszéd* után a *Mutató* következik. Faludi versei: 1–132; *Toldalék*: 133–263. Ebben a *Toldalékban* magyarázza felfogását. – Újabb kiadás: BATSÁNYI János *Prózai művei*, II, szerk. KERESZTURY Dezső, TARNAI Andor, Bp., Akadémiai, 1961 (Batsányi János Összes Művei, 3), 113–191.

rajta, hogy Faludi Ferenc műveit is a klasszicizmus racionális szempontjai alapján műfajok szerint csoportosították, és így adják ki egészen a mai napig.

Zrínyi Miklós csak a költészetét összegző kötetet tudta életében kiadni, Faludi Ferenc viszont épp fordítva: a prózai művei többségét. Zrínyi nagy gonddal összeállított kötete teljesen szabadon „átszabva” olvasható az internetet használó széles közönség számára a Magyar Elektronikus Könyvtárban. A Zrínyi-kötet első kiadásáról egy nemrég megjelent esszében ezt olvashatjuk: „Kazinczy kiadása – miközben a Zrínyi-történet egyik legfontosabb állomása – mégis elzárta az utat Zrínyi igazi kötetével való találkozásról. Akinek megvan a Kazinczy-féle, bizonyára nem kapkodik az eredeti után, amiből ekkoriban sokkal kevesebbet ismertek, mint ma. [...] A művelt magyarság tehát az eredeti kötet kiadása után majd’ százötven évvel ismét kézbe vehette Zrínyi költői műveit: Kazinczy rendjében.”³

A megjelent kiadásokban „természetesen” Faludi verseit is műfajokba gyűjtve, „racionális sorrendben” találhatjuk, akár csak az interneten a MEK-ben. Megpróbálkozom szembenézni a már szinte filológiai tragédiának nevezhető jelenség történeti okaival. De szabadjon előzetesen feltenni egy kérdést. Ki merné ma Ady Endre vagy József Attila kötetének verssorrendjét vagy írásmódját megváltoztatni? Ám ha csak kéziratok maradtak volna tőlük, bizonyára nagy viták lennének a verssorrendről.

Először tehát az ismert, vagy a szakirodalomban eddig nem vagy alig ismert Faludi-kéziratokat kell áttekinteni. A másolatokat a lelőhelyük szerint csoportosítom, ha egy könyvtárban több másolat van, akkor egymástól elkülönítő elnevezéseket adok nekik. Az elnevezésükben csak az autográf lejegyzésekre használom a *kézirat* szót, a többi *másolat*nak nevezem. Ezt gyakorlati okból teszem, tudva, hogy minden másolat egyben kézirat is. Az F betű az elnevezésekben Faludi nevét helyettesíti. Remélem, hogy még újabb másolatok, esetleg saját kezű kéziratok fognak előkerülni, sőt az sem zárható ki, hogy eddig ismeretlen Faludi-versek is. Nemrég Szelestei Nagy László egy eddig ismeretlen magyar nyelvű költeményt fedezett fel a Nagyszombatban talált kéziratban, Báthory Orsolya pedig egy latin nyelvű költeményt Esztergomban, a Prímási Levéltárban. Ezt a köszöntőverset Faludi 1778-ban írta Battyány József esztergomi érseknek, amikor a pápától megkapta bíborosi kinevezését.⁴ A dátum bizonyítja, hogy Faludi halála előtt egy évvel komolyan foglalkozott költéssel.

Bátorságot veszek alaptézisem megfogalmazására: a Faludi-kötet kiadása a kezdetől klasszicista tévúton jár, és eltér a szerző által – élete vége felé – megtervezett kötettől.

3 NÉNYEI Pál, *Ne bántsá a Zrínyit!*, Bp., Kortárs, 2015, 330–331. Nényei Pál tudatosan írja a *Zrínyi* név első magánhangzóját is rövid i-vel, mert Kazinczy kezdte el hosszú í-vel írni, a bán rövid i-vel írta. *Vö. uo.*, 12.

4 BÁTHORY Orsolya, *Faludi Ferenc ismeretlen latin nyelvű verse Batthyány József esztergomi érsekhez*, ItK, 117(2013), 201–205.

2. Kéziratok és másolatok

2. 1. A Szombathelyi kézirat mint a Faludi-kötet kiadásának alapja

Kiindulópontom: a ránk maradt *Szombathelyi kézirat*⁵ maga a kiadásra váró Faludi-kötet.⁶ A különböző helyeken levő üres oldalaival együtt. Ha finomítani akarom tézisémet, e kézirat volna a kiandó Faludi-kötet fő szövege, a függelékbe kerülne minden más költeménye. Batsányi János és Négyesy László⁷ viszont joggal feltételezi, hogy Révai Miklós egy másik, ma már ismeretlen szombathelyi kéziratot használt,⁸ amely szintén Szily János püspök tulajdonában volt. De vajon miért nem ért rá a nyugalomba vonult Faludi néhány vers bemásolására? A meglévő kéziraton kívül volt egy üres lapok nélküli, teljes kézírata, amely eltűnt? Változott-e a kötete koncepciója az évek során? Lehet, hogy nem volt még elégedett a készülő kötetkompozícióval? Miért nem akarta kiadni kötetét? Amade Lászlóhoz hasonlóan csak kéziratban akarta terjeszteni költői műveit?

A konklúzió az lett számomra, hogy hosszú évszázadok után el kellene fogadni Faludi Ferenc verses testamentumát úgy, ahogy ránk maradt. Üres oldalakkal együtt vagy legalábbis azoknak megfelelő jelzésével. A „végrendeletet” illő kötelesség egészében tiszteletben tartani.⁹ A máshol – kéziratban vagy kiadott kötetben – fennmaradt (magyar, olasz, német, latin nyelvű) költeményeket pedig csak függelékben szabadna közölni, utána pedig a jegyzeteket.¹⁰ A függeléket két részre kellene osztani: a magyar nyelvű költeményekre, illetve olasz, latin, német nyelvűekre. Összesen csaknem ötven verset kellene elrendezni a költői szándéknak megfelelően a kötet főszerzőjében és az ehhez szorosan kapcsolt magyar nyelvű részben. A kötet alapszövegéhez számoljuk természetesen a *Szombathelyi kéziratban* található francia nyelvű költeményeket is.

Koltay-Kastner Jenő gondolata elfogadható lehetőség az üres oldalakkal kapcsolatban, szerinte Faludi a versfüzérében azért hagyott üres oldalakat, amiért a kéziratfüzeteiben is: „Faludinak az volt a szokása, hogy kéziratfüzeteit részekre osztotta s e részek közt egy vagy több lapnyi hézagot hagyott, hogy később újabb másolatokkal tölthesse meg őket.”¹¹ Ez a módszer biztosította a bővítés vagy javítás lehetőségét.

5 Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár Kézirattár, külön jelzet nélkül. Németh-Káhl Eszter könyvtárosnak köszönöm az adatot.

6 *Forgandó Szerentse: Faludi Ferenc 1704–1779 kéziratos versesfüzete*, bev. DOBRI Mária, KOVÁCS Mihály, Szombathely, Egyházmegyei Könyvtár, 1992 (Változatlan utánnomás: 2004).

7 BATSÁNYI, *Faludi Ferentz' versei*, i. m., 159–161; FALUDI Ferenc *versei*, kiad., jegyz. NÉGYESY László, Bp., Franklin-Társulat, 1900 (Olcsó Könyvtár), 103–107.

8 Így nevezem el: [*Szombathelyi kézirat 2**] – A zárójel és a csillag a feltételezett kézíratra utal.

9 A *Szombathelyi kéziratban* is lehet elírás. Meggondolandónak tartom NÉGYESY jegyzetét, hogy a *Tarka madár* c. vers második sorának elején elírásból *található az Egy névelő a Szép helyett*. De mégsem tudom elfogadni, mert lehetséges, hogy ezzel a változtatással Faludi a vershelyzet általános érvényét akarta kiemelni: mindenkit és mindenhol veszélyeztet a személyes szabadság elvesztése, vagy ennek a jólétben élés reményében való feladása. Ezért szerintem hagyjuk meg a *Szombathelyi kézirat* új változatát. A betűelírásokat viszont javítani kell ennek a kéziratnak kiadásakor is.

10 KOLTAY-KASTNER Jenő, *Faludi Ferenc idegen nyelvű versei és jegyzetei*, FilKözl, 1959/1–2, 129–142.

11 *Uo.*, 134.

Forgandó Szerentsé

*Fortuna szekerén okossan ülly,
Ugy forgasd Tengelet, hogy ki ne düllly
Ha szepen vezetet,
Ha miben kedvezet,
Ha miben kedvezet, meg ne orüllly
Fortuna szekerén okossan ülly
Fortuna szekerén okossan ülly*

*Íó kedve s kereke, egy aránt jár,
Forgandó, Váltazó, ma kintsel vár.
Holnap le nyomorit,
Es megint bődlogit,
Es megint bődlogit el hídjed bár
Íó Kedve s kereke, egy aránt jár.
Íó kedve s kereke, egy aránt jár.*

Erdemre

*Méltóságos Vitéz Gróf Nádasdi Ferentz
Horváth-Országi Bánnak:
irtam ezen koporsós Verseket még életben
és meg küldöttem 1777-dikben.*

*A mig engette,
Ki szamba vette,
Embernek esetét,
Halálát életét,
A Nagy Isten;*

*Forgattam Kardomat,
Baj-vívó Kardomat,
Ki szántam életemet,
Hogy ontsam Véremet,
A Fényomért.*

Az üresen maradt cirádás keretű levelek számáról és a kézirat oldalszámáról a szakirodalomban nagyon változó számokat olvashatunk. Németh-Káhl Eszter könyvtáros kérésemre újra számolta az üresen maradt oldalakat. Kiderült, hogy a kézirat hasonmás kiadásából kimaradt néhány üres levél (egy levél, 2 oldal): „A kézzel írott versesfüzetbe *A pipárul* című vers előtt +2 cirádás keretű üres levél (4 oldal), utána pedig +3 cirádás keretű üres levél (6 oldal) nem került bele a kiadásba.”¹² Sajnos még a reprint kiadás sem teljesen hű a Szombathelyi kézirathoz.

Négyesy László ezt állapította meg a kézirat datálásáról: „A kötetet élte legvégén állította össze Faludi, mindenestre 1777–1779 közt, mert a Nádasdi koporsóverseihez maga odajegyzi, hogy 1777-ben elküldte a bánnak. Egyszersmind Faludi verseinek ez az utolsó eredeti kézírata.”¹³

12 Idézet 2015. dec. 14-én kapott e-mailjéből. Már korábban is megírta ezt Németh-Káhl Eszter, de kérésemre újra számolta az üres oldalakat. Köszönettel tartozom érte.

13 NÉGYESY, i. m., 96. – NÉGYESY tanulmányai a kötetben: *Faludi verseinek eredeti kézíratai, másolati, kiadásai*, 95–122; *Jegyzetek egyes versekhez*, 123–173; *Függelék*, 174–179.

2. 2. A Nagyszombati kézirat: Magyar énekek

Szelestei Nagy László adott hírt az általa Nagyszombatban talált Faludi-kéziratról, amelyet autográfnek talált, és összehasonlította a versek sorrendjét, szövegvariánsait az OSZK-beli legrégebb forrással és a *Szombathelyi kézirattal*.¹⁴ Köszönettel tartozom Szelestei Nagy Lászlónak, hogy megküldte a *Nagyszombati kézirat* másolatát, amely 27 költeményt tartalmaz.¹⁵ A *Nagyszombati* és a *Szombathelyi kézirat* írásmódjának összevetése után legjobb meggyőződéssel állíthatom: valóban Faludi kézírását őrzi a Nagyszombatban található gyűjtemény, amelynek címe: *Magyar énekek. Mindenikének meg vagyon az eő Nótája*. A Faludi-kutatás számára *Nagyszombati kéziratnak* nevezem el.

A kézirat jellemzője, hogy a verssorrend szinte teljesen más, mint a *Szombathelyi kéziratban*, a szerző a versszakok elején gyakran beszámozta a strófákat, a címeket sokszor latinul írta. Figyelemre méltó bejegyzést olvashatunk a *Nagyszombati kézirat* verssorrendjében a 13., a *Proempton* [*Útra való*] címmel ellátott költemény után:¹⁶ „Irtam neheztelésben.” A versszöveg népies szókimondással küld el valakit a pokolba. A glossza megfogalmazási módja hasonlítható a *Szombathelyi kéziratban* *A Tartsai savanyó vizrul* szülő költemény végén levő jegyzethez: „Irtam ott a’ kutnál azon 1775dik esztendőben sz. István király napján. Faludy”.¹⁷

A kézirat címét komolyan kell venni, ez az összeállítás éneklésre, előadásra szolgált. A Szent Imre-énekvers (*Szent Imre herceghez pozsonyi ének*) előtt Faludi leírja Szent István jobbjának Magyarországra hozatalát, mintha diákokat tanítana a közelmúlt történetére (1771). A negyedik és az ötödik költemény között található az *Arietta concerto Alto con Alto*, ami egy betétvers a *Caesar Aegyptus földjén Alexandriában* című színjátékhoz.¹⁸ Faludi jegyzete magyar fordításban: „Előadták Nagyszombatban és másutt is.”¹⁹ A versszövegek között időnként félig kész sorok, szögyűjtések olvashatók a majdnem üres oldalakon, vagyis a szerző variációkat próbálgathatott, nem kötetben gondolkodott, amikor a verseit összeírta. *A’ Feszülethez* – nagybőjtben máig énekelt – költemény címének latin variánsa csak itt olvasható: *De Crucifixo*.

Az eclogák közül egynek csak részletét találjuk, a töredékességre a cím is utal: *Fragmentum Eclogae* („Minap egy kis kanász...”). Szelestei Nagy László közléséből tudom, hogy ez az eclogafragmentum nem a kézirat része, hanem a kötetbe valaki által

14 SZELESTEI N. László, *Faludi Ferenc autográf verseskönyve Nagyszombatban*, MKsz., 115(1999), 287–303.

15 Nagyszombat, Szent Adalbert Társaság Levéltára, Fasc. 134. č 4.

16 A *Szombathelyi kéziratban* a 8. vers az *Utra való*.

17 A költő y-nal és i-vel is írta nevét.

18 FALUDI Ferenc, *Fortuna szekerén okosan ül: Versek: Téli Éjtszakák*, vál., kiad., bev., VARGHA Balázs, Bp., Szépirodalmi, 1985, 139.

19 „Producto Tyrnavis et alibi.” SÁRKÖZY Péter ezt írja: „A *Caesar Aegyptus földjén Alexandriában* című, Faludi által olaszból fordított »szomorújátékot« 1749-ben mutatták be először a Nagyszombat melletti »Albano Castrum«-ban, azaz Fejéregyházán, a jezsuita rend frissen felavatott nyári pihenőházának színpadán az »ősi mulatónapok alkalmatosságával«, a később szintén olasz melodramákat magyarra fordító Kunits Ferenc rektorsága idején. [...] 1931-ben jelent meg először nyomtatásban.” SÁRKÖZY, *i. m.*, 113, 123–124. Vö. Uő, „*Et in Arcadia ego*” = *A magyar irodalom története: A kezdetektől 1800-ig*, szerk. JANKOVITS László, ORLOVSZKY Géza, főszerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, Bp., Gondolat, 2007, 592.

belehelyezett másolat. A kézirat végén pedig csak egy eclogát olvashatunk, de azt teljes terjedelmében („Egy mohos kösziklán...”).

A 9. számú költemény még nem jelent meg sehol, a címe: *Affectus ad Jesum*. Más kéziratból sem ismerjük, csak Szelestei Nagy László tanulmányában olvashatjuk szövegét. Faludi által később betoldott költemény lehet, a sorszámát is a tanulmány szerzője adta, ezért más a kézirat és más a tanulmány számozása.²⁰ A korábban ismeretlen mű az irgalmas Jézushoz fohászkodó bűnbánó ének, amelyben az ismétlődéseket a *rep(etitio)* jelzés mutatja. Ezt a költeményt a következő Faludi-kiadásnak a függelékében közölni kellene.

Szelestei Nagy László a kéziratot Faludi „eddig ismert legkorábbi autográf verseskönyvé”-nek tartja,²¹ s 1771 körülre teszi a kézirat befejezését. Ebből az alapelvből hasonlítja össze az OSZK egyik kéziratával és a *Szombathelyi kézirattal*. Szerintem ez a datálás nem fogadható el, mert a Nagyszombatban található kézirat egyik művének dátumát pontosan ismerjük. Szelestei Nagy László tanulmányában 23., a kéziratban a 22. számozású vers címe: *Epitaphii Ungarici Paradigma per Cantilenam*.²² Ez a költemény megegyezik a *Szombathelyi kéziratban* is megtalálható, ott cím nélküli költeménnyel, amelyet egy hosszú paratextus vezet be, és megadja elküldésének pontos évszámát: 1777. „Méltóságos Vitéz Gróf Nádasdi Ferentz Horvát-Országi Bánnak irtam ezen koporsós verseket még éltében és meg küldöttem 1777-dikben.”

Nádasdi²³ Ferenc Európa-szerte híres lovassági tábornok, horvát bán volt (1708–1783), a kivégzett Nádasdi Ferenc unokája. Zrínyi hírnevéhez egyedül az övé volt hasonlítható. A Rohoncon élő Faludi nem tévedhetett a dátumban, mert Nádasdi családnál megvolt az elküldött levél. A bán – barokk szokás szerint – már életében teátrálisan készült a halálra.²⁴ A Nagyszombatban található kézirat 1776–1777-ben keletkezhetett, mert a rendkívül előkelő megrendelőnek Faludi egy féléven belül biztos elküldte a versét. A bán azért választhatta Faludit, mert a korábban írt *Nádasdi* című, az ő tetteit dicsőítő költeménye tetszett neki. A vers megrendelésében hírnévre való vágya is közrejátszott.²⁵

A halálra való készülés a keresztény etikában erény volt, ezt a jezsuita lelkiség különösen is hangsúlyozta. Zrínyi Miklós a *Vitéz hadnagy* című munkájában (52. centuria) vetett számot az étellel, amely addig értelmes, amíg tisztességes lehet. Verset is írt – a

20 SZELESTEI N., *i. m.*, 291.

21 *Uo.*, 295.

22 *Uo.*, 293. A különbség oka az, hogy a szerző tudatosan beszámozta az *Arietta duetto* c. verset, amelynek a kéziratban nincs száma, valószínűleg az üres helyre Faludi a végén írta be. Szelestei mindkét számozást és a lapszámokat is pontosan jelöli.

23 Mivel Faludi i-vel írja a gróf nevét, ezért magam is ezt követem.

24 A jezsuita lelkiségben különösen hangsúlyos volt a halálra készülés, a halál szabad elfogadása az örök élet nevében. Ez a lelki szabadság legnagyobb jele. Esterházy Pál a család és rokonság előtt egy koporsóba feküdt, hogy jelezze kész a halálra, és így örökítse meg a család emlékezetét. – FALUDI Ferenc *Omniarium*ában található a kilenc éves korában meghalt Esterházy Dániel halálára készült latin nyelvű epitaphium. Vö. NAGY Elemér, *Faludi Ferenc Omniariumának latin költeményei és jegyzetei*, Ipolyság, Dunántul Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R.-T., Pécs, 1943 (Értekezések a Magyarországi Latinság Köréből, 8), 41–42.

25 Vö. a vers közköltészeti továbbélésére: FALUDI, *Fortuna szekerén...*, *i. m.*, 15.

Vitéz *hadnagy* prózai szövegébe illesztve – a halálra való elszántságáról, később stilisztikailag okból, erőteljesebben ható jelzőcserével változtatott a szórenden az egyik sorban.²⁶ A *Szigeti veszedelem* második éneke is a Jézus halálát imitáló önkéntes életáldozatot állítja elének.

A *Nagyszombati kézirat* Nádasdi-versében az éneken (*Cantilena*) van a hangsúly, ezt erősíti meg a címen kívül a strófák megszámozása is, két ötsoros strófát vesz egy-egyéneknek, elképzelhető, hogy mindegyik részt mások énekelték felelgetős ének formájában. Egy eddig ismeretlen szövegvariáció olvasható a kéziratban: Faludi a „bátran néztem” sor alá mint lehetséges variációt beírta: „meg állattam”.

A *Szombathelyi kézirat* kötetkompozícióban már a szövegen van a hangsúly, a szerző nem gondol költeményének a temetésen való előadására. Sárközy Péter így írt a versről: „Az alkalmi versek között van a Nádasdi Ferenc horvátországi bánnak küldött »korporsós verse«, melyet még a bán életében írt és küldött a készülő síremlék feliratának. A vers azért érdekes, mert a hadvezér-költő Zrínyi Miklós módjára szólal meg a bán nevében a pap-költő Faludi.”²⁷

A szövegvariációk a késői keltezését erősítik meg. A kézirat végén található eclogából hiányzik két sor, amely még benne van az OSZK legkorábbi és a Kaprinai-féle kéziratban, de a *Szombathelyi kézirat*ban már nincs benne. Négyesy szerint Menelcas két sora „annyira konvencionális és üres, hogy Faludi később könnyű szívvel törölkötte.”²⁸

Véleményem szerint majdnem egyidejű a két autográf kézirat, Faludi azonban más célra jegyezte le őket. A *Szombathelyi kézirat*ot mégis későbbre datálom, egy jó évvel később fejezhette be a költő.

2. 3. A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár Kézirattárának öt Faludi-másolata és Paintner Mihály exjezsuita Faludi-életrajza²⁹

Már Faludi életében sokféle szövegvariáns terjedt el szóban és írásban, s még száz évig sok kéziratos gyűjteményben lelhetők fel versei vagy annak variációi.³⁰ A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtárban őrzött *Dőri énekeskönyvben*³¹ rátaláltam *A' Feszülethez* című költemény eddig nem ismert szövegvariációjára. Kováts István, dőri kántor lejegyzésének ismerjük pontos dátumát, mert a folio aljára feljegyezte: 1768.

26 „Befed ez a kék ég, ha nem fed koporsó, / Óram tisztességes csak légyen utolsó. / Akár farkas, akár emésszen meg holló: / Mindenütt felyül ég, a' föld lészen alsó.” Vö. KOVÁCS SÁNDOR Iván, *A lírikus Zrínyi*, Bp., Szépirodalmi, 1985, 279–297.

27 SÁRKÖZY, *Faludi Ferenc*, i. m., 208–209.

28 NÉGYESY, i. m., 165. – A törölt rész: „Ne veszekedjete; jó a szép egyesség, / A pásztorok között a csendes békesség.”

29 Köszönöm Ásványi Ilona és Samodai Éva segítségét.

30 VOGEL Zsuzsa, *Faludi Ferenc verseinek recepciója a XVIII–XIX. századi kéziratos énekeskönyvekben = Doromb: Közköltészeti tanulmányok*, 1, szerk. Csörsz Rumen István, Bp., reciti, 2012, 103–139.

31 *Dőri énekeskönyv (1763–1774)*; Kováts István kántor autográf kézirata, PFKK, 10a. E. 29/1. Vö. STOLL Béla, *A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840)*, 2., jav. és bőv. kiad., Bp., Balassi, 2002 (a továbbiakban: STOLL + tételszám), 269. sz. – Dőr község Csorna mellett található. Megköszönöm Horváth Józsefnek, hogy felhívta a kéziratra a figyelmemet.

március 8. Ekkor Faludi Ferenc 64 éves volt. Ezt a kortárs kéziratot így említem: *PFKK F1. Dőri énekeskönyv (1768)*.

Ez egyben a legrégebb vagy a második legrégebb lejegyzése. A bizonytalanság oka, hogy Vargha Balázs az általa kiadott Faludi-kötet bevezetőjének *Előkelő és pórias* fejezetében ezt írja: „A *feszülethez* legkorábbi fennmaradt másolata 1762-ben készült.”³² Vargha azonban nem fűzött hozzá jegyzetet, így nem ellenőrizhető a forrás, nem tudhatjuk, hol lelhető fel.

A *Dőri énekeskönyv*ben nem olvasható sehol sem a szerző, sem a cím. Értékét növeli a Faludi-kutatás számára, hogy *A' Feszülethez* éneklésére is útmutatást találhatunk benne. A cím helyett ugyanis ezt a nótautalást találjuk: *Nota. Jertek Keresztény hivek etc.* A szakirodalomban ismert,³³ hogy már Faludi életében énekelhették ezt a versét, de még eddig nem találtak rá a dallam forrására. A ma is használt katolikus énektárban, a *Hozsannában* szerepel ez az ének, de egy későbbi énekgyűjteményből (Zsasskovszky: *Énektár*, 1855) meríti a dallamot és a szöveget.

Nagy valószínűséggel a jezsuita diákok kezdték el énekelni Faludi műveit, majd így terjedt el az országban. Dőr község kántora, vagy valaki még korábban a falusi liturgikus közösség számára néhol módosította, egyértelműsítette a szöveget. Azért nehéz megtalálni a Faludi-szöveget a nagybójtai énekek között, mert a dőri kántor az első sort is átírta:

*Minden szemek sírjatók,
Lelkek szomorkodjatók,
keseregjen minden szív,
a ki JESUSsához hív.*

A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtárba került a *Pannonhalmi énekeskönyv*³⁴ kézírata is. Közös éneklés számára készülhetett, hogy estéiket, „téli éjszakáikat” igényes szövegek éneklésével töltsék az emberek. Nem lehet megállapítani sem a lejegyzőjét, sem azt, hogy honnan került a bencés monostor könyvtárába. A borítólap címkéjét levakarták, ceruzával írták rá: 17[9]6. A Faludi-kutatás számára így nevezem el: *PFKK F2. Pannonhalmi énekeskönyv másolata (1796)*.³⁵

Gálos Rezső adta ki ezt a versgyűjteményt, amely világi dalokat tartalmaz, köztük 13 Faludi-verset.³⁶ Ez utóbbiakat azonban nem jelentette meg nyomtatásban, csak a szerzőre és a címre utalt. A másolat világi dalokat tartalmazó részében 65 ének található, ebből Gálos 45 szöveget közölt. Amade-versek is találhatóak a kéziratban.

Gálos számára mindezek más énekeskönyvekből átvett, néhol tollbamondással lejegyzett szövegeknek tűntek. „Énekeskönyvünk összesen 56 magyar darabja közül 13, tehát az egésznek közel egynegyede Faludi-vers. Ezek a Révai Miklós kiadta szövegtől alig térnek el, eltéréseik is többnyire csak másolási hibák, amelyek arra

32 FALUDI, *Fortuna szekerén...*, i. m., 19. Talán a *Szakolczai István-énekeskönyvre* (1762) utal, vö. STOLL 266. sz.

33 *Uo.*

34 STOLL 430. sz.

35 PFKK E. 8/1.

36 GÁLOS Rezső, *Pannonhalmi énekeskönyv (1796)*, Győr, 1930 (Győri Szemle Könyvtára, 5). Vö. STOLL 430. sz.

vallanak, hogy kötetünk írója előtt nem a nyomtatott szöveg volt, hanem annak egy kéziratos, sőt talán második, harmadik másolata.³⁷ A *Pannonhalmi énekeskönyv* például az *Erdő* című verset is Révai-féle változatban hozza, vagyis kihagyja azokat a versszakokat, amelyek a Révai számára mérvadó kéziratban nem voltak benne.

Gálos Rezső – akárcsak elődei – a *Tavaszi üdő* című verset Faludi-költeménynek vélte, de Szelestei Nagy László kiderítette, hogy egy másik jezsuita költő, Bíró István műve.³⁸ Gálos már felvetette, hogy érdekes feladat lenne a kéziratos *Pannonhalmi énekeskönyvet* összevetni a legrégebbi kiadott énekgyűjteménnyel, a váci Énekes Gyűjteménnyel: „Sebestyén³⁹ írja a váci kötetről, hogy Faludinak »csaknem minden világi tartalmú versét gyűjteménybe iktatta.«⁴⁰

A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtárban található egy olyan kézirat is, amely négy Faludi-eclogát tartalmaz.⁴¹ Erre *PFKK F3. Kis János-másolat*ként hivatkozom a továbbiakban. Gyárfás Tihámér *Kis János-kézirat*nak nevezi;⁴² valószínűleg a bencés könyvtárostól hallotta ezt az elnevezést, akivel kapcsolatban állt, amikor Pannonhalmán kutatótt. A kézirat-katalógust készítő Szabó Flóris bencés könyvtárigazgató szintén Kis János másolatának tartotta az eclogákat, aki evangélikus pap, majd püspök és Kazinczy által rendkívül nagyra tartott klasszicista költő volt.⁴³ Az utolsó oldalon Paintner kézírása fedezhető fel, a *Phyllis* című verset másolta le. Koltay–Kastner Jenő és Szelestei Nagy László megállapította erről a másolatról, hogy „a Turóczi-Trostler által közölt német eredeti egy egészen közeli változatáról van szó”.⁴⁴ Gyárfás szerint az átdolgozás Faludi munkája lehet „legnagyobb valószínűség szerint”.⁴⁵ Ezt a német verset a kötet függelékében lehetne hozni mint Faludi-költeményt, utalva az eredetire, amelyet a költő átdolgozott.

Kis János szerette Faludi verseit, „Horváth Endre, az értényi plébános szerint, este az ágyban is Faludit olvasgatta”.⁴⁶ Kis Jánostól kerülhetett valamikor Paintnerhez, de

37 *Uo.*, IX. – Gálos jegyzetének számozása szerint 6. sz. ének a kéziratban: *Kisztő ének*; 7. *Felelő ének*; 8. *Szakácsének*; 38. *Nem mind vigasság a vigasság*; 38. *Útravaló*; 39. *Az epeszti szívemet*; 40. *Duetto*; 41. *Addiol*; 45. *Clorinda*; 52. *Erdő*; 59. *Forgandó szerencse*; 60. *Cupido*; 61. *A hajnal*.

38 GÁLOS Rezső, *Faludi Ferenc egy kiadatlan költeménye*, ItK, 47(1937), 297–299; SZELESTEI N. László, *Egy Faludi Ferencnek tulajdonított vers szerzője: Bíró István*, ItK, 102(1998), 534–535.

39 SEBESTYÉN Gyula, *A váci Énekes Gyűjtemény*, Ethn, 24(1913), 104–114. – Összefoglalás: Csörsz Rumen István, *Az első magyar lírai antológia: a váci Énekes Gyűjtemény (1799, 1801, 1803, 1823) = Doromb: Közköltészeti tanulmányok 1, i. m.*, 141–178.

40 GÁLOS, *Pannonhalmi énekeskönyv...*, i. m., IX.

41 PFKK, 10a. E. 7/11 – Meglepő a kéziratban, hogy az utolsó ecloga után még kilenc sor áll, amelyet a másoló áthúzott. Szervetlenül csatlakozik a *Melibaeus* c. eclogához, az előzőleg lemásolt eclogából való részletről van szó, amelyet Kis János véletlenül ide is bemásolt.

42 GYÁRFÁS Tihámér, *Faludi Ferencz élete*, Bp., Athenaeum, 1911, 48; különnyomat az ItK-ból, 20(1910), 1–15, 129–141, 398–427.

43 SZABÓ Flóris, *A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár kéziratkatalógusa: 1850 előtti kéziratok*, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 1981 (Magyarországi Egyházi Könyvtárak Kéziratkatalógusai, 2). – Az eclogák és Kis János kézíratainak írásmódja közötti hasonlóság számomra is egyértelmű.

44 SZELESTEI N., *Faludi Ferenc autográf verseskönyve Nagyszombatban*, i. m., 296. – Gyárfás alapján úgy véli, hogy Paintner másolta az eclogákat is, de ez tévedés.

45 GYÁRFÁS, i. m., 48.

46 Értény, 1824. aug. 23., 1826. júl. 9. Vö. BATSÁNYI, i. m., 576.

Révai biztos nem ismerte ezt a kéziratot.⁴⁷ Kis Jánostól több eredeti kézirat található a bencés főkönyvtárban, köztük verseinek kötete, amelyet Kazinczyhoz küldött.⁴⁸ Négyesy jegyzeteivel összevetve azt találtam, hogy alapvetően a BEK Kaprinai-féle és különösen a Négyesy által (M.)-nek jelölt másolathoz hasonló sorcserék, kihagyások, variációk találhatók benne. A *Szombathelyi kézirat* szövegénél mindenképpen régebbi változat lejegyzését állapíthatjuk meg a *PFKK F3. Kis János-másolatban*.

Koltai András, a Piarista Levéltár igazgatója jóvoltából 2004-ben előkerült a legértékesebb Faludi-kézirat, amely korábban a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár tulajdona volt.⁴⁹ 1826 után lett a bencés kéziratáré Paintner többi könyvével és kéziratával együtt. Jelzetet is kapott: 118. G. 20./1–19. Nem láthatta azonban már sem Négyesy László, sem a bencés Szabó Flóris, így a kézirat-katalógusából is hiányzik.

Koltai András Budapesten, a Batthyány téren levő Szent Anna-plébánia levéltári szekrényében találta meg a kéziratot, és rögtön felismerte jelzetéből, hogy a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtáré volt, és Paintner kézírását is azonosította a borítólapon levő possessorori bejegyzésből: „Praep.(ositus) Paintner”. Ezt a másolatot nevezem: *PFKK F4. Paintner-másolatnak*.⁵⁰

A török kiűzése után a jezsuiták kapták meg a Szent Anna-templomot, és – egy évtizedet leszámítva – ők vezették a rend feloszlataáig (1773). A templom plébánosa kérhette ki a 19. század végén vagy a 20. század elején a Paintner-féle másolatot, és nem adta vissza.⁵¹ Faludi Ferenc fiatalon 1734/35-ben egy évet töltött a Batthyány téren ige hirdetőként, ezért érdekelhette a plébánost a költő kézírata. Ma már emléktábla is megemlékezik Faludi Ferenc működéséről.

Gyárfás Tihamér tanulmányában (1911) ezt olvashatjuk: „A Paintner-féle kézirat, 12 oldalra terjedő negyedréti füzet, címe: »Faludi F. magyar versei.« Paintner kézírása. Tartalmazza a következő verseket: *Ének, Kiszűtő Ének, Felelő Ének, Útra való, Tündér Álom, Phyllis, Satyra, Tavasz, Forgandó Szerencse, Clorinda és Dorindo, Pásztor versek*. Feltűnő a címben való eltérés, lehet, hogy azok Paintnertől származnak. Tekintve azon viszonyt, melyben Paintner Faludival és Révaival volt, e kézirat fontossága és becse elsősorú.”⁵² Jegyzetében azonban már nagy sajnálattal írta, hogy ő sem látta ezt a kéziratot a könyvtárban.

A *PFKK F4. Paintner-másolat* egy kolligátumon belül található 12 oldalas másolat. Első versének címe: *Ének*, amely később a *Tarka madár* címet kapta Faluditól. A kor írásmódjára jellemző, aláhúzott cím jól mutatja, hogy korai Faludi-kéziratokkal tart kapcsolatot. Nem hiszem, hogy Paintner adott volna más címet, inkább Faludi változtatta meg később azokat. Külön érdekessége, hogy az *Ének* mellett a margón és a költemény

47 Ez a szövegvariációkból és az egyik eclogához fűzött jegyzetéből bizonyítható. Gyárfás Tihamér szerint is Paintner révén kerülhetett a kézirat Pannonhalmára.

48 A 8. levélen ezt a bejegyzést találtam: „Kis János verse / 's tulajdon keze írása. / Széphalom, Júl.20d. 1807. Kazinczy Ferenc”.

49 Koltai András e-mailben ezt írta: „A kötetet 2004. aug. 2-án találtam a budapest-felsővízvárosi plébánia levéltári szekrényében (a Szent Anna-templom oratóriumában).” 2004. 09. 09.

50 PFKK 118. G. 20/11.

51 Négyesy sem tud róla, ezért valószínűbb, hogy a 19. század végén kérték el.

52 GYÁRFÁS, i. m., 47–48.

után is szótározást láthatunk, magyar szavak mellett latin szavakat találunk, mintha az lenne a másolat szerzőjének célja, hogy az *Éneket* valakivel latinra fordíttassa. A *Kisztő ének* cím mellett a latin címet is olvashatjuk: *Provocans Cantilena*. A nehezebb magyar szavak latin megfelelőjét még kiírta a másoló, de a többi versnél már nincsenek latin szavak. Úgy gondolom, hogy ezt a másolatot is eredetileg éneklés céljára állították össze.

A versek többségét hosszú sorokkal másolták le, például az *Utra való* sorai 2×7 szótagból állnak; Révai a strófákat csak hét szótagos sorokra bontja. A *Tündér Álom* viszont 2×8 szótagos sorokból áll a PFKK F4. *Paintner-másolatban*. A *Tündér Álom* Révai kiadásában *Tündér Kert* lett, mert ezt látta a nála levő kéziratokban. Nem olvashatunk jegyzeteiben arra utalást, hogy a *Paintner-másolatban* más címük volt a verseknek. A *Tündér Álom (Tündérkert)* a rokokó költészet gyöngyszeme, a növények táncát írja le. A *Paintner-féle* kéziratban *jól forgattyák társokat*, a többi kéziratban *megforgatják* variáció található, kivéve az OSZK legrégebbi kéziratát, amit Négyesy (M.) jelzettel látott el. A versszakok sorrendjében levő eltérés is arra mutat, hogy nem látta Révai ezt a *Paintner-féle* kéziratot, amely – akárcsak a PFKK F3. *Kis János-másolat* – az Egyetemi Könyvtár és az OSZK kéziratárának egyik másolatával hasonlítható. Néhány esetben azonban kisebb eltérések vannak a három másolat között.

Az *Utra való* című költemény egyik versszaka teljesen különbözik a Révai-kiadásban levő szövegtől:⁵³

Már el indult jó korán, sebes postán szaporán,
hogy láthassa Velenczét, mi kívánunk szerencsét.

Néhány másolatban azonban ugyanígy szerepel ez a strófa.⁵⁴

A *Paintner-másolatban* a *Forgandó Szerentse* híres versében nincsenek belső ismétlések, az egyik első változat lehet lejegyezve. Ez állhat a többi költeményre is. A *Forgandó Szerentse* után következő címben Clorinda és Dorindo neve alá vannak húzva, pont van utánuk, de az egyik név a bal, a másik jobb oldalon található. A szöveg két részre van osztva, a lap bal oldalán olvasható Clorinda által mondott vagy énekelt négysoros szakaszok, a jobb oldalon pedig Dorindóé. Középen olvasható egy szakasz, amely Clorinda megbékélése előtt áll. Ennek javított változata lehet a Nagyszombatban található kéziratban a *Pastoritium* címmel fellelhető költemény. Ebben már először a Poeta beszél 4 strófában, majd Chlorinda és Dorindo felváltva két-két versszakban. A *Szombathelyi kéziratban* viszont a *Chlorinda* címmel megörökített szöveget nem osztották szerepekre – ez a kézirat már nem éneklésre készült.

A PFKK F4. *Paintner-féle másolatban* az utolsó vers bukolikus költemény, méghozzá a legkésőbb készült VI. ecloga, amelynek a címe: *Pásztori Versek*. A cím felett egy paratextus világítja meg tartalmát: „Ecloga de extincta Socte Jesu”, vagyis ’Az eltörölt

53 Ha ismerte volna Révai ezt a *Paintner-másolatot*, akkor a második, jobbitott kiadásában biztos utalt volna rá jegyzeteiben. Abban megegyeznek, hogy a címek után pontot találhatunk.

54 Így olvasható a *Kaprinai-féle* és az (M.), ill. az OSZK *Jankovich-féle másolatában*. – Jellemző a PFKK F4. *Paintner-féle másolatra* az *e* hang helyett az *o* használata, pl. *kell* helyett *köll*.

Jézus Társaságáról szóló ecloga'. A *Pán haragja* kezdetű sor refrénként négyszer szerepel a költeményben, és mind a négyszer alá van húzva. Az ecloga végén *A kegyes és jó Pánt* dicsőítő sort szintén aláhúzta a másoló, ezt a következetes kiemelést csak a MTA Könyvtárának legrégebbi másolatában láthatjuk.

Faludinak a bencések körében való népszerűségére mutató adatot találunk Roznák Márton lékai ágostonos szerzetes naplójában. (Léka a Batthyány-birtokhoz és Rohonchoz közel található.) Amikor Roznák Márton 1783-ban bejárta a Dunántúl nevezetes helyeit, eljutott a Bakony közepébe, Bakonybélbe. Továbbindulása előtt, május 15-én Márton atya kiment a forráshoz, és visszaemlékezett arra, hogy a számára legkedvesebb bencéssel, Amand atyával érkezése másnapján is itt járt. Naplójában felelevenítette, hogy akkor Amand atya gyönyörűen elénekelt neki „e helyhez kiválóan illő, Faludi Ferenc jezsuita által szerzett »Királyi multság« kezdetű magyar nyelvű dalt”,⁵⁵ vagyis a *Tavaszi* című, az erdőkben járás örömeiről szóló éneket.⁵⁶

Roznák Mártonhoz elég sok tudós, előkelőség írt levelet, ez a levélgyűjtemény is a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtárban lelhető fel.⁵⁷ Köztük található az exjezsuita Paintner Mihály levelei, amelyek mondanivalója, stílusa baráti viszonyt feltételez. Egyik levelében beszámol neki a jezsuitákról, megemlékezik édesanyja, édesapja haláláról, és a Bakonybélben élt bencés testvérét is megemlíti, aki fiatalon halt meg.⁵⁸

Roznák Márton egy rendtörténeti könyvet adományozott Paintner Mihálynak, amelyet Schier Xystus Pál ágostonos történész írt, de halála miatt (1772) Roznák Márton adott ki 1778-ban Grazban.⁵⁹ A könyvben több ágostonos kolostor leírásánál lapok vannak betoldva, Paintner lemásolta a Roznák által adott kiegészítéseket. A utolsó lapon (130) egy Faludi-vers Paintner által való másolata található! Ezt a másolatot nevezem *PFKK F5. Paintner-féle Nádasdi Ferenc Epitaphium-másolatnak*.

Az ötödik pannonhalmi másolat Nádasdi Ferenc halotti verse, amelyet Faludi még a bán életében írt. *Epitaphium* a címe, s csak a *Nagyszombati kéziratban (Magyar énekek)* található hasonló: *Epitaphy Ungarici Paradigma per Cantilenam*. Batsányi János kiadásában (1824) a görög szó magyarra fordítása áll: *Nádasdi Sírkövére*. Paintner a cím után, a vers előtti magyarázatként latinul elmondja, hogy ezt a verset a hírneves Faludi Ferenc páter írta a nagyhírű horvát bán, Nádasdi Ferenc számára, még annak életében. A bán 1783-ban bekövetkező halála után a „pozsonyi levelek”⁶⁰

55 „[...] amoenam illam cantilenam Hungaricam a patre Faludi jesuita compositam loci circumstantiis accommodatissimam”.

56 DÉNESI Tamás, *Egy lékai ágostonos szerzetes dunántúli útinaplója 1783-ból: Forrásközlés = Örökség és küldetés: Bencések Magyarországon*, I, Bp., Művelődéstörténeti Műhely–Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, 2012 (Rendtörténeti Konferenciák, 7/1), 286. ill. a forrásközlés: 301.

57 PFKK 118. G. 26.

58 *Uo.*, 56. levél, 118.

59 *Memoria Provinciae Hungaricae Augustiniana antiquae*, adservata in schedis P. Systi SCHIER eremitae Augustiniani, ad dein per Martinum Rosnak ejusdem instituti alumnus in lucem publicam emissa. Anno MDCCLXXVIII. Graecii. PFK 119 D 35– A címlapon Paintner latin nyelvű beírása látható, amelyből megtudhatjuk, hogy Roznák Márton adta neki a könyvet és annak kiegészítéseit.

60 Valószínűleg aprónyomtatványt lehet értetni a „leveleken”. PFKK 10a. G. 16/1. – Gróf Nádasdi Ferenc halálára írt másik verset is találunk a kolligátumban (16/12). Bécs, 1783. A szerző neve nincs megadva.

adták ki („an. 1783. per pagellas Posonienses Num. 45. vulgatum est:”). Csak egyetlen Faludi-másolatot találunk a könyvben, akárcsak a *Dőri énekeskönyv*ben. A strófákat itt egyenként számozták, míg a *Nagyszombati kézirat*ban kettesével. A *Paintner-féle Nádasdy Ferenc Epithafium-másolat*ban az 5. versszak első két sora eddig ismeretlen variációt tartalmaz: „Vitézit nyomtam / Rab szíjra vontam”. A *Nagyszombati kézirat*ban már az ismert, javított változat olvasható: „Nytítottam erét, / Gázoltam vérét”.

A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtárban találjuk még Paintner Mihály által latinul megírt tudós jezsuiták életrajzait, és ezek után a kiadott műveik felsorolását.⁶¹ A kézirat első kötetében találhatjuk Faludi Ferenc életrajzát és prózai munkáinak jegyzékét;⁶² sajnos a szakirodalom ezt nem említi. Ha összehasonlítjuk a Révai Miklós első Faludi-kiadásában levő életrajzzal, megállapíthatjuk, hogy lényegében megegyeznek. Néhol azonban különbséget vehetünk észre, például a Paintner-kézirat hangsúlyozza, hogy a szélvihar („post turbinem illum”) után, amely a jezsuitákat szétszórta, Faludi a rohongi „kikötőbe” ment, „ahová nyugalmat és irodalmat vitt, hogy hazája nyelvének kultúráját minél inkább előmozdítsa”.⁶³ Révai első kiadásában (1786) csak visszahúzódsáról olvasunk, arról nem, hogy Rohoncon folytatta irodalmi munkásságát. Faludi magasztalásának legköltőibb része is hiányzik a Révai-kiadásban olvasható életrajzból. Paintner szerint őt tartotta mindenki a korszak „magyar Cicerójának” és legnagyobb költőjének („summi poëtae nomine compellatur”). Prózai művei felsorolása előtt Paintner azokat „aranyra, cedrusra, halhatatlanságra bizonyosan méltóknak” tartja („Opera ejus auro, cedroque, immortalitate certe dignissima”).

A kézirat végén megtudhatjuk, hogy Révai Miklós, a „kiváló költő” összegyűjtötte Faludi műveit, és 1786-ban kiválóan kiadta, majd 1787-ben újra. Paintner az utolsó sorokban megjegyzi, hogy Faludi latin és német nyelvű verseket és színdarabokat is írt. Joggal merül fel a kérdés: milyen kapcsolat van Paintner kézírata és Révai első kiadásában olvasható Faludi-életrajz között? Ez utóbbiból indul ki minden Faludi-életrajz. Erre a kérdésre később adunk választ egy possessori bejegyzés alapján. Az egyértelmű, hogy a latin kézirat későbbi a Révai első kiadásában szereplő leírásnál.

Gyárfás Tihámér ismerte ezt a kéziratot, és egy helyen életrajzában korrigálta azt. Paintner szerint a *Böls és Figyelmetes Udvari Embert* Faludi németből fordította, Gyárfás szerint az író maga adja tudtul, hogy franciából fordította, és szerinte a fordítás éve is tévesen van megadva.⁶⁴

61 PFKK 118. C. 35. „Bibliotheca Scriptorum Societatis Jesu olim Provinciae Austriae [...] ab anno 1554 ad nostra tempora.” Pars I. A–H; 18. század vége.

62 *Uo.*, 179–182.

63 „[...] otiumque literarium in id contulit, ut patriae linguae culturam magis magisque promoveret”.

64 GYÁRFÁS, *i. m.*, 42 (2. jegyzet).

2. 4. A Budapesti Egyetemi Könyvtár (BEK) Kézirattárában levő Faludi-másolat

Toldy Ferenc, a nagy hatású irodalomtörténész rövid ideig Pesten az Egyetemi Könyvtár igazgatója volt, s a Faludi-verseket tartalmazó kódexek közül talán ezért elsőként az itteni kézirattárban levő másolatot ismertette: „A Versek egyetemi kézírata, mely Faludi harmincegy költeményét foglalja magában; Kaprinai István a híres történetbuvár saját kezével nagy szorgalommal írva, feltűnőleg szép beosztással. 4-rétben, 141 l.⁶⁵ Nemcsak a beosztás, hanem az írásmód is rendkívül szép. Egyetlen kéz által lejegyzett másolatról van szó.

Faludi Ferenc ismerte fiatalabb rendtársát Kaprinai Istvánt,⁶⁶ akihez humoros stílusban írt – egy könyveladással kapcsolatos – „üzleti” levelét Géfin Gyula tanulmányából ismerhetjük.⁶⁷ Érdemes a levél befejezést idézni: „Ha jó szán-út léssen, pöröljük ki a többit négy szemközt és azért ránduljon Kegyelmed hozzánk. Fogytán vagyunk az esztendőnek, kívánom szívből, érhesse Kegyelmed jó végét!” Ilyen levelet csak baráti kapcsolatban levő emberek küldenek egymásnak. Sárközy Péter valószínűleg erre a levélre alapozva nevezi Kaprinait „Faludi kortársának és barátjának”.⁶⁸

Négyesy László megadta a másolat jelzetét, amely azóta is változatlan.⁶⁹ A kéziratot Km. (Kaprinai-féle másolat) betűkapcsolattal jelöli.⁷⁰ Mivel Budapesten több könyvtárban is fellelhető Faludi-kézirat, ezért a könyvtárra való utalással és az ismert történész, retorikatanár, jezsuita nevével jelölöm a kéziratot: *BEK Kaprinai-féle Faludi-másolat*.

A rövidítve BEK Kaprinai-másolatnak nevezhető kódexben alá vannak húzva a címek, de nincs pont utánuk. Végző javítás jeleit is láthatjuk rajta, például a *Cupido* című vers negyedik strófájában az egyik sorkezdő szót beljebb kezdte a másoló, majd ezt gondosan áthúzta, s újra elé írta a szót („Sok <Sok>”). Kaprinai a *Tarka madár* leírása vagy az egész kódex átnézése után vette észre, hogy felcserélte az utolsó két versszakot. A margóra kiírta: „Postponatur” és „Praeponatur”, vagyis ’elője kell helyezni’ és ’utána kell tenni’.

A *BEK Kaprinai-másolat* korábbi változat, mint a *Szombathelyi kézirat*.⁷¹ A *Kaprinai-féle másolatban* a *Tavaszi* című verset hét lapra másolták, mivel hét strófából áll a köl-

65 FALUDI Ferenc *Minden munkái*, Eredeti kéziratok és kiadások után a szerző életrajzával kiadta TOLDY Ferenc, Pest, 1853 (Nemzeti Könyvtár), XIX.

66 Kaprinai István életrajzáról, műveiről: SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, V, Bp., 1897 (reprint: 1980–1981), 980–983.

67 GÉFIN Gyula, *Faludi Ferenc 1704–1779*, Bp., Pray Rendtörténetírói Munkaközösség, 1942 (Kiadványok Jézus Társasága Magyarországi Történetéhez, 15), 8. – 1767. október 17-én írta Faludi a levelét, amely a BEK Kézirattárában maradt fenn. Ezt a levelet elsőként HOLLÓSY Béla adta ki tanulmányában: *Faludi Ferenc élete és költészete*, A nagykárolyi főgimn. Értesítője, 1898/99, 16. – Megjelent Faludi Ferenc prózai munkáinak kritikai kiadásában is: FALUDI Ferenc *Prózai művei*, kiad. VÖRÖS Imre, URAY Pirokska, Bp., Akadémiai, 1991 (Régi Magyar Prózai Emlékek, 8), II, 818–819.

68 SÁRKÖZY, *Faludi Ferenc*, i. m., 160.

69 BEK Kézirattár H. 32.

70 NÉGYESY, i. m., 107–108.

71 Erre utal például az, hogy a *Kaprinai-féle másolatban* a *Tavaszi* első két sorában még „járkalni ~ sétálni” igepárokat olvashatunk. Faludi a *Szombathelyi kéziratban* már „sétálni [...] járkalni” változatra cserélte ki. A *Kaprinai-másolat* ötödik-hatodik sorában ez áll: „Örömet nevelni / Kedve szerint élni”. Nem könnyű eldönteni, hogy a *Szombathelyi kéziratnak* ugyanezen soraiban az egyetlen magánhangzó-eltérés véletlennek tekinthető, vagy esetleg az egész strófára vonatkozó tudatos hangtani ismétlés: „Örömet nevelni, / Kedve szerint élni.”

105

Az úr Jeshoz

Jesus Szívem Szep Szereme,
 Az én Lelkém gerjedelme,
 Buzgon Szeret tégedet.
 Nem azért hogy üdvözüljön,
 Tízre, Linna ne kerüljön
 Máském Szeret tégedet
 Ingyen Uram te Szeretél,
 Teremtettél, meg-Szentelél
 Meg-váltottál engemet

Ugy

107

A Fejzülöshöz

Szüzek, Ifiak sirasok
 Mélyen Szomorodjatok
 Kezeregen minden Szív
 A ki Jeshozhoz hív.
 Nintsen abban irgalom,
 Hozzád buzgó fájdalom
 A ki téged meg-nem-váran
 O Jesus a Keveletján.

Syenge

teményt.⁷² A korábbi másolatokban még olvasható volt egy 8. strófa is, de ezt már nem tartalmazta a Kaprinai-féle szöveg. Faludi a *Szombathelyi kézirat*ból már kihagyta a *Kaprinai-másolat*ban még 4. strófaként olvasható részt is. A *BEK Kaprinai-féle másolat*ban a *Nintsen neve* címet kapta az a vers, amely a legrégebb másolatokhoz tartozó *PFKK F4. Paintner-féle másolat*ban még a *Satyra* címet viseli. Kaprinainál alcímként ezt olvashatjuk: „Pro paradigmata Satyra”, vagyis ’Szatírára példaként’.

Kaprinai korábbi kéziratok alapján dolgozott, mint a *Szombathelyi kézirat*, ezért nem kötetkompozícióban gondolkodott. Kaprinai 1777-ben vagy utána másolhatta le a kötetet, mert Nádasi Ferenc halotti verse már olvasható benne. Verssorrendjét tekintve azt állapíthatjuk meg, hogy Faludi Ferenc a végleges kompozíciót csak a Szombathelyen fennmaradt kötetében alkotta meg.

Kaprinai István a jezsuita írók életrajzáról, kiadott műveiről összegzéseket készített. A szakirodalom által nem ismert kéziratban két helyen is olvashatunk tőle Faludi Ferencről. A *Catalogus Scriptorum Societas Jesu in Hungaria* című kéziratában⁷³ először

72 NÉGYESY a *Tavaszhöz* írt jegyzeteiben tollhibára mutat rá: „hegyes völgyet” írt a másoló a „hegyet völgyet” helyett. NÉGYESY, i. m., 130.

73 Stephanus KAPRINAI, *Catalogus scriptorum Societatis Jesu in Hungaria*, BEK, Coll. Kapr. B, Tom. 88, Nr. 2, 107–108.

életrajzáról olvashatunk; ebben a feldolgozatlan forrásban a legérdekesebb az utolsó mondat: „[...] most Pozsonyban a teológiai könyvtárat vezeti” („[...] nunc Bibliothecam Catecheticam curat Posonii”). Vagyis még Faludi életében kellett Kaprinainak az életrajzot írnia. Faludi kiadott könyvei közül hármát említ meg: elsőként a *Nemes embert* (1748) – az angol eredetire, az olaszból való fordítás forrására is pontosan utal –, másodjára a *Nemes asszonyt* (1748), harmadikként az *Udvari embert* (1749), amelyet spanyol szerző, Baltasar Gracian írt.⁷⁴ Az *Udvari ember* második és harmadik része 1770-ben és 1772-ben jelent meg, de ezekről már nem olvashatunk. Így a kézirat keletkezését 1770 előtti évre tehetjük. Befejezéséppen pedig megemlíti, hogy Faludi olaszból lefordította *Constantinus Porphyrogenitus* című tragédiát, amelyet nagy sikerrel adtak elő több helyen is. (Elsőként 1750-ben Nagyszombatban.)

Kaprinai kéziratának másik helyén nincs életrajz, Faludi művei közül csak a *Nemes embert* és a *Nemes asszonyt* említi.⁷⁵ Azt gondolhatnánk, hogy ezt még 1750 előtt írta, de Kaprinai más szerzők később kiadott műveit is említi. Igaz, a két Faludi-könyv leírása után hozzáfűzött még egy érdekes mondatot: „Vannak még más művei is.”

2. 5. 1. Az OSZK Kézirattárában található öt forrás és új elnevezésük

Négyesy Lászlónak az 1900-ban írt tanulmánya valóban nagyon értékes, hozzá fogható azóta sem jelent meg. Úgy gondolom, hogy eljött az idő, hogy a csodálat mellett kritikai módon olvassuk sorait. A tanulmány első mondata így hangzik: „Faludi versei két sajtátkező példányban maradtak korunkra. Ezek egyike a Magyar Nemzeti Múzeum [OSZK – B. E.], másika pedig a szombathelyi püspöki könyvtár tulajdona.”⁷⁶

Ez a kijelentés akkor meglepően új, ha tudjuk, hogy Toldy Ferenc csak a *Szombathelyi kéziratot* tartotta egyedül autográfának az általa ismert kéziratok felsorolásakor. A kéziratok feltérképezésekor a legfőbb vágy egy új „önkező” kézirat megtalálása. Négyesy tisztában volt állítása újdonságával: „Felhasználva ez a kézirat eddigelé nem volt [...]”⁷⁷

A Faludi-kutatás számára az OSZK-ban található legismertebb kéziratot *OSZK F1. másolatnak* nevezem.⁷⁸ Négyesy *múzeumi kéziratnak (M.)* nevezte, mert akkor még a Nemzeti Múzeumban volt található.

A második forrást *OSZK F2. Verseghy-másolat*ként említem; Verseghy Ferenc, az expálos költő-szerzetes készítette 1806-ban Budán.⁷⁹ Verseghy első korszakában a „min-taadó jórészt Faludi volt, nemcsak jellegzetes szavak, szókapcsolatok és rímek buk-

74 A szakirodalom 1750-re teszi a kiadást.

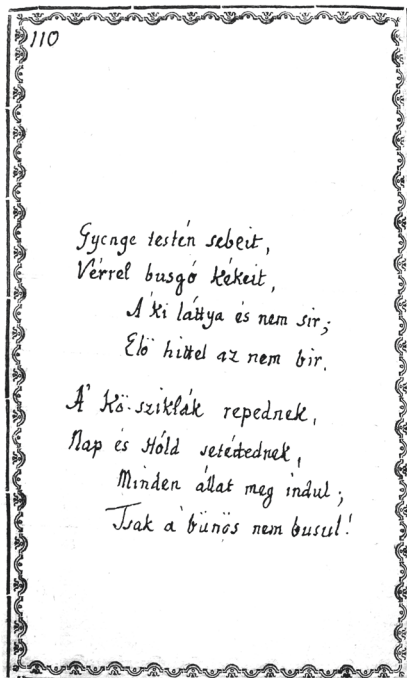
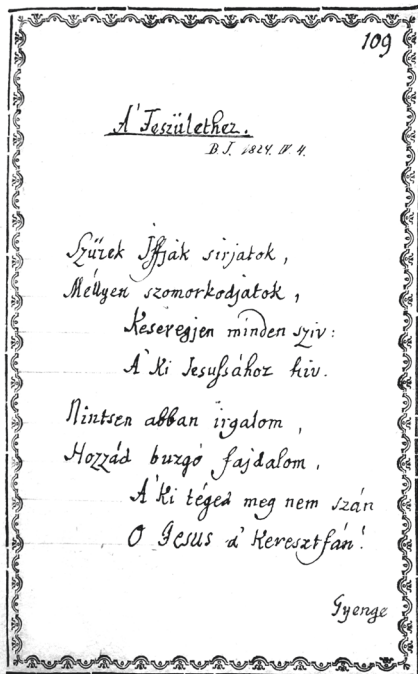
75 Stephanus KAPRINAI, *Catalogus scriptorum Societatis Jesu in Hungaria*, BEK, Coll. Kapr. B, Tom, 89, Nr. 2, 59. – „Sunt etiam alia adhuc ejus opera.”

76 NÉGYESY László, *Faludi verseinek eredeti kéziratai, másolatai, kiadásai = i. m.*, 95.

77 *Uo.*, 101. Vö. OSZK Oct. Hung. 357.

78 Nem én vagyok az első, aki Négyesy jelzetét átírja. KULCSÁR Péter W betűjelre változtatta a *Bónis-kódex* jelét, amelyet Négyesy A betűvel jelölt a Zrínyi-kutatás számára. Vö. ZRÍNYI Miklós *Prózai munkái*, kiad., jegyz. KULCSÁR Péter, Bp., Akadémiai, 2004, 49.

79 FALUDI Ferencz' *énekei*, Leírta VERSEGHY Ferenc, Budánn, 1806. Vö. OSZK Oct. Hung. 48.

kannak elő nála, de jellegzetes szemléleti vonások is”.⁸⁰ Négyesy jelzése: *Vm.* Szerinte a szövegvariánsok Révai első kiadásával rokoníthatók, de Verseghy az összehasonlítások alapján nem a könyvből írta le, hanem Révai „eredeti vagy másolati példányából másolt”,⁸¹ amelyek elvesztek, más nem látta őket.

Húszt világi költemény olvasható benne, nincsenek köztük sem vallásos énekek, sem pásztorversek, sem alkalmi költemények. „Helyesírása Verseghy elméletéhez van idomítva, s a dunántúli tájéjtés fel van benne cserélve a tiszavidékievel.”⁸² A kötet elején *Mutató* található, amely címlistája néhol nem egyezik meg a másolatban levő versek címeivel. Az utolsó verse: *Nádasdi koporsós verse*. Meglepő, hogy Négyesy 1775 utánra teszi a kézirat keletkezését a *Búcsúzó* költeményre hivatkozva. A *Szombathelyi kézirat* datálásánál számára a *Nádasdi koporsós verse* dátuma (1777) perdöntő volt, csak ez után keletkezhetett a *Szombathelyi kézirat*. Ugyanezt kellene mondania az *OSZK F1.* és *OSZK F2. Verseghy-másolat*ról is. Miért nem teszi? Elfogadhatatlan számomra ez az ellentmondás.

A harmadik kéziratot *OSZK F3. Jankovich-gyűjtemény másolata* címmel jelölöm, mert Jankovich Miklós könyvtárából származik.⁸³ Négyesy szerint ez a kézirat „siető-

80 SZAUDER József, *Verseghy Ferenc pályakezdése = Uő, A romantika útján*, Bp., Szépirodalmi, 1961, 50–89. Vö. BÍRÓ Ferenc, *A felvilágosodás korának magyar irodalma*, Bp., Balassi, 1998, 317.

81 NÉGYESY, *i. m.*, 111. Jele: (Vm.)

82 *Uo.*, 112.

83 *Faludi Ferenc versei*, OSZK Oct. Hung. 47. Cod. Sec. XVIII. (ceruzával: Fol. 84.); a 66. levéltől üres. Négyesynél jele: (Jm.)

sen és elég hanyagul írt másolat”. 34 versből 31 ugyanaz, mint az OSZK F1.-ben vagy a BEK Kaprinai-féle másolatában, sorrendjük is megegyezik. A végén három, máshonnan nem ismert költemény is szerepel a kéziratban, ezeket a másoló tévedésből tarthatta Faludi verseinek. A 66. levéltől kezdve üres a füzet. Nem valószínű, hogy maga Jankovich Miklós írta le, mert akkor ezt jegyzetben közölte volna. Négyesynél jele: *Jm*. Szerinte a „múzeumi” példányról másolták, vö. OSZK F1. A sorrendben 28. a *Nádasdi koporsós vers*, így ez a másolat is 1777 után keletkezhetett.

A negyedik kéziratot OSZK F4. *kézírtos énekeskönyv (1800 körül)* címmel jelölöm, ebben hét Faludi-vers található. Szelestei Nagy László fedezte fel azokat az 1800 körül összeírt kéziratban, amelyet 1993-ban vásárolt meg az OSZK.⁸⁴ „Az énekeskönyv első részében található magyar és latin nyelvű versek közül hét Faludi Ferenc szerzeménye.”⁸⁵ Az énekeskönyv szövegvariációi a korai variánsokkal, valamint az elveszett szombathelyi kézirattal és Révai második kiadásával mutathatnak egyezéseket.

Az ötödiket OSZK F5. *Omniarium* címmel említem, ez valójában Faludi jegyzetfüzete.⁸⁶ Az autográf kéziratot fiatalon Rómában készítette, s az 1770-es években újra írt bele. Az első lapján a barokk és rokokó legjellegzetesebb motívumát, a labirintus rajzát találhatjuk. Az *Omniarium* betűhív közlését, valamint az idegen nyelvű szövegek fordítását Faludi prózájának kritikai kiadásában olvashatjuk.⁸⁷

Nagy Elemér az *Omniarium*ban található latin nyelvű költeményeket csoportosította, és részletesen foglalkozott Faludi eredeti latin nyelvű verseivel, töredékeivel.⁸⁸ A latin költemények között egy komor hangú található *De Soc[ie]ta]te Jesu* címmel, amelyet Rohoncon, 1774-ben a jezsuiták feloszlatásáról írt.⁸⁹ Sárközy Péter szerint ez lesz „a VI. eclogának témája és ihlető forrása”.⁹⁰ Négyesy nem vette fel az általa értékelt kéziratok közé, mert nincs benne magyar nyelvű Faludi-vers. A kritikai kiadás függelékében viszont közölni kellene a nem magyar nyelvű verseit is.

2.5.2. Négyesy László tévedései: az OSZK F1. datálása és autográfnek tartása

Az OSZK F1. *másolat* esetében az első megállapításom, hogy Négyesy datálása nem fogadható el, mert szerinte a szerző 1773-ban fejezte be. A 28. lemásolt vers azonban *Temetői Versek G. Nádasdi Ferentz Horvát bánrúl*. Ezt a paratextust Faludi kiegészítette évszámmal a *Szombathelyi kéziratban*: „megküldöttem 1777-dikben”. Négyesy is tudta ezt, ezért megjegyezte, hogy „nincs odajegyezve, hogy elküldte volna”.⁹¹ Elképzelhetetlen

84 SZELESTEI N. László, *Faludi Ferenc versei egy 1800 körüli énekeskönyvben*, ItK, 99(1995), 204–213. OSZK Oct. Hung. 1986; STOLL 1153. sz., *Páter Vitus-ék. (1800 k.–1831)* címmel.

85 Uo., 204. *Nádasdy vitéz Éneke; Tündér Kert; Erdei Mulatság; Minden féle Erköltsről (Phyllis); Reggeli hajnal, Királyi Mulatság; Az új Politziáról*.

86 OSZK Quart. Lat. 699.

87 FALUDI, *Prózai művei, i. m.*, 937–989; jegyzetek: 1061–1109.

88 NAGY E., *i. m.*

89 FALUDI, *Prózai művei, i. m.*, 964. Fordítása: 1081.

90 SÁRKÖZY, *Faludi Ferenc, i. m.*, 52. – Sárközy szerint 1773-ban írta, de a kritikai kiadásban 1774 olvasható.

91 NÉGYESY, *i. m.*, 99.

számomra, hogy Faludi a horvát bánnak a megrendelés után négy évvel küldje el költeményét. Az európai hírű tábornok iránt ez rendkívüli udvariatság és tiszteletlenség lett volna, ami távol állt Faludi jellemétől, életfelfogásától. Nem érthető, hogy Négyesy miért fogadja el datálási alapnak a Nádasdi-verset a *Szombathelyi kézirat* számára, és miért nem az OSZK F1. esetében?

Az OSZK F1. másolat tehát szerintem legkorábban 1777-ben keletkezhetett. Kérdésként tehető fel: vajon az OSZK F1. nem egy korábbi kézirat másolata? Ha másolat lenne, akkor az eredetije keletkezhetett 1777 után. A PFKK F3 *Kis János-másolat*nak és a PFKK F4 *Paintner-másolat*nak feltűnően sok közös vonása, egyező szövegvariációja van az OSZK F1.-gyel. Erre lehetne megoldás egy közös eredetű jezsuita másolat feltételezése.

Ha elfogulatlanul vesszük kézbe az OSZK F1. másolatot, akkor a második kérdésünk ez lesz: vajon miért nem adta tudtul Négyesy a rendkívül gondos tanulmányában, hogy az általa (M.) jelzésű kézirat minden verscíme alatt ott olvasható egy B. J. monogram és mellette egy dátum? A B. J. monogramú olvasó nem lehet más, mint a Linzbe száműzött Batsányi János! A *Forgandó szerentse* cím alatt például ezt látjuk: „B. J. 1824. I. 18.”, *A' Feszülethez* cím alatt pedig: „B. J. 1824. IV. 4.” Nagyon gondosan dátumozott Batsányi. A 3. (*Duetto. Páros Ének*), illetve a 4. vers (*Erdő*) címe alatti dátumnál („B. J. 1824. I. <XIII.> 13.”) először római számmal írta a napot, amelyet gondosan áthúzott, és mellette arab számra javította. Nem egyszerű megérteni viszont, hogy az 5.-ként szereplő *Cupido* cím alatt a dátum „1824. III. 1.”, a 6.-ként sorolt *Szerentse* után pedig „1824. I. 7.” olvasható. Vagyis egyáltalán nem időrendben dátumozta a verseket – ennek oka még megfejtendő. Batsányi Faludi-kötete 1824 februárjának végén vagy március elején jelent meg. A 31 versből Batsányi 21-et dátumozott 1824. I. vagy II. hónapjára, és csak tíz művet márciusra és áprilusra, vagyis a Faludi-kötet megjelenése után.

Négyesy szerint egy kéz írása a kézirat. Szelestei Nagy László árnyalja a kijelentést: szerinte Faludi különböző időben másolta a verseit, ezért fedezhetünk fel a kéziratban más tollú és írásképű írást.⁹² Szerintem több kéz írása fedezhető fel a kéziratban. A verssorrendben a 17. helyen levő eclogának (a *Szombathelyi kézirat*ban az 5. ecloga) teljesen más a kézírása, mint az előtte levő lírai énekeknek. Az ecloga leírása közben egy lap kimaradt, Négyesy szerint ez véletlen figyelmetlenség, azonban egy új másolóra is vallhat.

Az OSZK F1. másolatról azt feltételezem, hogy Batsányi az Egyetemi Könyvtárból Kaprinai István (1714–1785) jezsuita kéziratot kötetének másolatát kapta meg.⁹³ Valószínűleg a 18. század vége felé másolták le, és ezt küldték meg Batsányi kérésére. A kézirat minden bizonnyal Batsányi könyvtárával együtt került Pestre, az OSZK-ba.⁹⁴

Az OSZK F1. és a *Szombathelyi kézirat* betűinek írásmódja között nagyon sok az eltérés, ezt a különbséget a Négyesy által feltételezett négy-öt év az idős Faludi esetében nem teszi elfogadhatóvá. Négyesy következetes eltérésekről beszél, és precíz összegzi ezeknek bőséges példáit.⁹⁵ A következetes eltérések szerintem azt bizonyítják, hogy

92 SZELESTEI N., *Faludi Ferenc versei...*, i. m., 213. – Ezt a véleményt ismétli meg SÁRKÖZY, *Faludi Ferenc*, i. m., 162.

93 Egyetemi Könyvtár H 32: *Faludi Ferenc Versei*. Leírva Kaprinai István által.

94 Szelestei Nagy Lászlónak köszönöm ezt a gondolatot.

95 NÉGYESY, i. m., 101.

nem Faludi Ferenc írta le az *OSZK F1. másolat*ot. A kötet elején ezt olvashatjuk: „18. századi kézírás”. Ez egy könyvtáros bejegyzése lehet, és ő sem tudta, ki a másolója.⁹⁶

Négyesy László az *OSZK F1.* és a Budapesti Egyetemi Könyvtárban található másolat kapcsolatáról ezt állította: „Határozottan a múzeumi kéziratot (M.) [*OSZK F1.*] másolta Kaprinai. Ugyanannyi verset ad, ugyanazon sorrendben, lapról-lapra ugyanazon beosztással [...]”⁹⁷ Én a fordítottját tartom valószínűnek, illetve talán a Kaprinai-féle másolat egyik másolatát kaphatta meg Batsányi.

Könnyen cáfolható, hogy a *Kaprinai-másolat* formailag teljesen megegyezik az *OSZK F1.* leírásával. Az *OSZK F1.* példányában a cirádás kereten belül és kívül is van számozás, ez utóbbi későbbi, főként ceruzával írott. A 29. verstől hiányzik a kereten belüli lapszámozás, vagyis nincs végig számozva eredetileg (a kereten kívüli lapszámozás folytatódik tovább). A *BEK Kaprinai-féle másolat*ában csak egyféle, az eredeti számozás látható. Az 5. laptól a 11-ig kivételesen nincs lapszám, de folytatódik, és végig meg van számozva egészen a 141. oldalig.

A *Forgandó szerentse* az *OSZK F1. másolat*ban 49. lapon kezdődik, akárcsak a Kaprinai-másolatban. A *Feszülethez* lapszámában viszont már különbség látható: az *OSZK F1.*-ben a 109. lapon, a *BEK Kaprinai-féle másolat*ában azonban a 107. lapon kezdődik.

A *BEK Kaprinai-féle* és az *OSZK F1. másolat*ban a 29. vers a *Melibaeus* címmel olvasható ecloga. Mindkettő megegyezik abban, hogy két sornyi többlet található bennük a *Szombathelyi kézirat*hoz képest (itt már *Első ecloga* a cím). Formailag azonban eltérnek: az *OSZK F1. másolat*ában az ecloga címének aláhúzása hullámos, rendezetlen, nincs is lapszáma, a sorrendben 133-nak kellene következnie. A *Kaprinai-másolat*ban viszont a 125. lapon kezdődik, továbbra is gyönyörű a betűformálás, ráadásul egyszer és gondosan van aláhúzva az ecloga címe. A két kézirat között már 8 lapnyi különbség van a számozásban! Négyesy megállapítása („lapról-lapra ugyanazon beosztással”) tehát bizonyíthatóan téves.

Az *OSZK F1.*, az *OSZK F2. Verseghy-féle másolat*, illetve a *PFKK F4 Paintner-féle másolat* írásképének jellegzetessége, hogy a címek után mindig pont található. A *Szombathelyi kézirat*ban csak néhány vers és ecloga címe után található pont. Révai, Batsányi, valamint Négyesy a Faludi-kiadásaikban formai szempontból sem mindig a legutolsó kéziratot követik, ezt bizonyítja, hogy mindig pontot tesznek a címek után.

Batsányi a későn megkapott Faludi-másolat verseit gondosan dátumozta, ennek okát és a dátumozás különleges módját nem tudom magyarázni. Ha Batsányi Faludi-kéziratnak vélte volna, akkor azt bizonyosan nyilvánosságra hozza, könyve kiadása előtt még beírta volna a *Toldalék* szövegébe. Egyértelmű, hogy Batsányi nem tartotta Faludi eredeti kéziratának; én sem tartom annak. Toldy Ferenc viszont még nem ismer-te ezt a másolatot.

96 Horváth Józsefnek, a 18. századi halotti beszédek, kéziratok kiváló szakértőjének megmutattam a *Szombathelyi kézirat* reprintjét és az *OSZK F1. másolat*ból *A' Feszülethez* fotóját. Véleménye szerint túl sok eltérés van a betűírás módjában, ahhoz képest, hogy Négyesy három-négy év különbséget feltételez a kéziratok között.

97 NÉGYESY, i. m., 105–107.

2.6. Három másolat az MTA Könyvtára Kézirattárában

Egy nagyon értékes Faludi-kéziratot találhatunk a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában.⁹⁸ Toldy Ferenc ezt írta erről az ismeretlen másolótól származó kézitről: „előbb a Batthyányiak rohonci könyvtáraé”.⁹⁹ Nem bizonyítja ezt az állítást, s Négyesy is csak Toldy megjegyzésére utal.¹⁰⁰ Valószínűsíthető, hogy Toldy Ferencnek komoly forrása volt ahhoz, hogy az egykor Batthyány-rezidenciaként működő rohonci kastély¹⁰¹ könyvtárához kötötte a kézirat eredetét. Mivel nem jelölte forrását, ezért nem bizonyítható, így nem nevezem rohonci kéziratnak, hanem *MTAK F1. másolat*ként hivatkozom rá.

Nincs címe, csak a kötet gerincén olvasható: *Faludy versei*. Csonka a kötet, az utolsó lapok elkallódtak. *A' Feszülethez* szóló utolsó költemény alján *A Szűz hívószót* találjuk; *A' Szűz Máriához* és a *Szent Emidhez* című költemények elvesztek a kötetből.

Négyesy *Akm. másolat*nak nevezte, s korrigálta Toldyt: 34 (és nem 31) magyar és egy olasz vers található benne. A kézirat különlegességére, „külön typusára” érvként hozza fel a kötetkompozíció köztes állapotát: „A versek sorrendje is átmeneti. A 15 első vers sorrendje a múzeumi kéziratéval egyez [*OSZK F1.*] és nagyon eltér a szombathelyitől, míg a többi versek elrendezése a szombathelyiéhez közeledik, nevezetesen az eclogák egy helyre vannak gyűjtve és már végleges sorba szedve, az istenes énekek pedig a gyűjtemény végére helyezve.”¹⁰²

Négyesy szerint a kézirat 18. századi. Ezt nem lehet konkrétan bizonyítani, de Négyesynek kétségtelenül komoly ismeretei voltak a kéziratok meghatározásában. Véleménye szerint 1777 után keletkezett az eredetije, „mert benne van a Szily püspöki beiktatására írt vers”, de régibb a *Szombathelyi kézirat*nál. Nem található benne a versek mutatója (sorrendje) sem. Az írásmódja kifejezetten igényes, díszes. A *Tavaszi* című költeményének eredeti 4. strófája („Eszem-izsom után...”) még olvasható az *MTAK F1.*-ben,

Négyesynek a *VI. ecloga* jegyzetében olvashatjuk, hogy az akadémiai másolatban a „Pán haragja vége, fogyta életemnek” refrénsor alá van húzva.¹⁰³ Az *MTAK F1. másolat*ban azonban a második Zrínyi-imitáció után, a *VI. ecloga* végén levő az új Pánra (*VI.*

98 MTAK Kézirattár RUI 4r 61, 96. – A Révai-kiadásokban és Batsányi-, valamint Toldy-kiadásában sincs sorismétlés. Faludi valószínűleg a *Szombathelyi kézirat*ban változtatta meg a sorokat, és az első strófa ismétléseit is ott véglegesítette. Négyesy kiadása az első, amely a *Szombathelyi kézirat* szerint pontosan hozza a szöveget, de a cím után pontot tett, illetve beszámozta a versszakokat. Ezek a mérvadó Faludi-kéziratban, a *Szombathelyi kézirat*ban nem találhatók.

99 FALUDI Ferenc *minden munkái*, i. m., XX. (*Faludi Ferenc élete* után található a kiadott művek és kéziratok jegyzéke, oldalszám a műveknél kezdődik.)

100 NÉGYESY, i. m., 109–110.

101 KOLTAI András, *Batthyány Ádám: Egy magyar fűúr és udvara a XVII. század közepén*, Győr, Győri Egyházmegyei Levéltár, 2012 (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai: Források, Feldolgozások, 14), 233–235.

102 NÉGYESY, i. m., 110. – A legtöbb cím vagy a hosszabb paratextusok egy részlete viszont kétszer van aláhúzva, akár a *BEK Kaprinai-féle másolat*ban és az *OSZK F1.*-ben.

103 NÉGYESY, i. m., 173. – Azt azonban nem írja, hogy a *Szombathelyi kézirat*ban ezt a kitüntetett szerepű refrént az első alkalommal Faludi szintén aláhúzta, viszont a többi három helyen nem.

Piusra) utaló, üdvöt remélő sor szintén alá van húzva: „A kegyes és jó Pán élte életemnek”. A VI. *ecloga* csak ebben, illetve a PFKK F4. *Paintner-féle másolatban* maradt fenn a *Szombathelyi kézirat*on kívül. Az öt kiemelt mondat következetes aláhúzása arra enged következtetni, hogy ez utóbbinál korábbi, Faludi által írt változatról másolták.

Az MTAK F1-ben a VI. *ecloga* után egy olasz vers következik. Négyesy felhívta a figyelmet rá, hogy csak ebben a kéziratban található meg a *Solitario bosco amato*. Koltay-Kastner Jenő adta ki ezt a Faludi-verset,¹⁰⁴ amelynek minden megjelent Faludi-kötet függelékében benne kellene lennie, de nincs. Koltay-Kastner szerint eléggé romlott a szövege, és többek között a rímek gyengesége is verselési kísérletre mutat.

A MTA Könyvtárának Kézirattárában két másolatot is találunk a *Szombathelyi kézirat*ról. Az elsőt Batsányi János kérésére Bitnitz Lajos premontrei nyelvész professzor készítette el, és küldte meg Linzbe. Ezt a kéziratot MTAK F2. *Bitnitz-féle másolat*nak nevezem el.¹⁰⁵ Négyesy ezt írja róla: „[...] a szöveg egész beosztása, az üres lapokat is beleértve, mindenben megegyez. Az akadémiai kézirattárában őrzött kötet címe: »Faludi Ferencz kézírásának igaz mássa, melly a' Szombathelyi Papnevelő Ház könyvtárjában találtatik. (14 Junii 1822).« Elül, még a címnap alsó felén kezdve, tartalommutató; végén NB. jel alatt Bittnicz [!] kísérő leveléből van néhány közérdekű szakasz Batsányi kezével lemásolva.”

Bitnitz Lajos levelét 1822. június 13-án küldte meg Batsányinak, melyben azt állította, hogy az eredetivel tökéletesen egyezik a másolat, amelyet egy tanítványa készített, „a ki fáradságáért semmit sem kíván”.¹⁰⁶

Kétségtelenül nagyon gondos, szép írásképp jellemzi, amelyet érdemes lenne felhasználni még Faludi kritikái kiadásához is. De van-e mindenben tökéletes másolat? Az első komoly ellentmondás a másolat és az autográf *Szombathelyi kézirat* között, hogy ez utóbbi nyolc üres lappal kezdődik, míg a Bitnitz-féle másolat elején ma már nem látunk üres lapot. Négyesy sem láthatta őket, hiszen azt írja, hogy „a címnap alsó felén kezdve, tartalommutató”. Batsányi viszont a Faludi-kiadása után írt *Toldalék* című értekezésében ezt olvashatjuk: „Az elejénn nyoltz üres lap vagyon, és tsak a' 9dikenn kezdődnek az Énekek, első helyet foglalván közöttök a' Felelő Ének.”¹⁰⁷ Az első nyolc üres lapot feltételezésem szerint maga Batsányi vette ki a kéziratból, hogy a *Mutatójának* helyet adjon, amelyben megadja a négy könyvre osztott verssorrendet. De nem az MTAK F2. *Bitnitz-féle másolat* (vagyis a *Szombathelyi kézirat*) sorrendjében, hanem ahogy Négyesy írja: „olyan sorrenddel és beosztással, a mint Batsányi kiadásában látjuk”. Tehát kiadott kötetének tartalommutatóját olvashatjuk a más verssorrendet tartalmazó kézirat előtt!

A kéziratban Batsányi ízlését mindenütt jelzik a piros ceruzával való „javítások”, áthúzások. Különösen dühösen húzta át többször is a *Francia Verseket*. A legtöbb vál-

104 KOLTAY-KASTNER, *i. m.*, 131.

105 MTAK Kézirattár RUI 8r 27. – Négyesy nem adta meg a jelzetét.

106 1824. febr. végén vagy márc. elején jelent meg Batsányi Faludi-kiadása. Bitnitz Lajoshoz 1824. márc. 19-én írt levelében örömmel adta legfontosabb segítője tudtára: „E' napokban küldék a' posta-kotsival Faludi' verseiből egy nyomtatványt számodra, és reménylem, hogy nem sokára kezdedhez érkezik.” GÉFIN Gyula, *Batsányi Lajos és Bitnitz Lajos levelezése*, ItK, 42(1932), 67–83, itt: 75.

107 BATSÁNYI János, *Toldalék* = FALUDI Ferencz' *Versei*, *i. m.*, 155.

tozttatását a *Toldalék*ban meg is magyarázta.¹⁰⁸ Batsányi legtöbbször a margóra írta a „helyes” változatot. Az „Olasz sonetto formára” paratextust színes ceruzájával szintén áthúzta, mert nem tudta elfogadni az ütemhangsúlyos szonett fogalmát. A kiadásában nincs is benne, a címet (*A’ Pipáru*) is „jobbította”: *A’ Pipához* címmel látta el. Elég sok helyen különbség van a magánhangzók hosszúságának, rövidségének jelölésében.¹⁰⁹ Az *MTAK F2. Bitnitz-féle* másolat *VI. eclogájában* a refrénszerű kulcsmondat még az első alkalommal sincs aláhúzva, így ebben sem követi a *Szombathelyi kéziratot*.

Toldy Ferenc kérésére a *Szombathelyi kézirat*ról egy másik másolat is készült: *Faludi Ferenc Versei*;¹¹⁰ a továbbiakban *MTAK F3. Toldy-féle másolat*ként említem. Toldy Ferenc a címlapon megadja a másoló nevét és a leírás idejét is: „(Másolva a szerző önkezű, jelenleg a szombathelyi püspöki könyvtárban őriztetett, codexből. Az itt látható hézagok ott is megvannak, a szerző által hagyva.)”¹¹¹ „E másolat készült Pesten, 1853. Ring Adorján acad. irnok által Toldy Ferenc”. Négyesy ezt írja a kéziratról: „A másolat egészen gondos. – A kötet végén, a 129. laptól kezdve, vannak a Faludi halálára és hagyatékára vonatkozó hivatalos iratok másolatai.”¹¹²

Faludi haláláról szóló első, latin nyelvű beszámolóban ezt olvashatjuk: „placidissime expiravit”¹¹³ vagyis „nagyon békésen lehelte ki lelkét”. Mindegyik beszámoló elmondja, hogy Faludi meggyónt, megáldozott, készült a halálára, P. Mersics Jacab volt a gyónatója.¹¹⁴ A szobájában talált tárgyak inventariumát németül írták össze.

Toldy akkor másoltatta le a *Szombathelyi kéziratot*, amikor a Faludi-kiadása előtt megkapta azt a Szombathelyi Püspöki Könyvtárból. Újra fel kell tennünk a kérdést: van-e tökéletes másolat? Vegyünk számba néhány különbséget.

Az *MTAK Toldy-féle másolat* elején 10 üres oldalt találunk. A *Szombathelyi kézirat* elején csak 8 üres lap látható. A magánhangzók írása ebben a korban még nem volt teljesen rögzítve. Azt tapasztalhatjuk, hogy a másoló számára nyilvánvalóan hosszú magánhangzók fölé hosszúságjelet tesz, még ha az a *Szombathelyi kéziratban* nincs is kitéve.

Az *MTAK F3. Toldy-féle másolat A’ Feszelethez* utolsó strófájában a „volt” szót viszont röviddel jegyezte le, míg Faludi hosszú ó-val. Ring Adorján több helyen az igekötőket

108 Például a *Nádasdi* szövegében a *Rágyjuk apróra* kifejezés mellett *V*betűt láthatunk, a Batsányi-kiadásban ezt is olvashatjuk: *Vágyjuk apróra sziveket. A Clorinda* szövegében *fenyősben* mellett a ceruzával való javítás: *fenyvesben*; a kötetben is így szerepel. Az *A’ Dio (Addio!)* szövegében az *Absid* szót húzta alá, a kiadásban Batsányi megtartotta a szót, csak kisbetűvel és kötőjellel adta ki: *absid-leveled. A’ Feszelethez (A Feszülethez)* című vers utolsó strófájában Batsányi a *sirasd meg* után a vesszőt húzta ki. A *Szent Emidhez* végén a *haragját* ismétlődését húzta alá a kiadó, és *ostorát* szóval cserélte ki. A *szószollunk* ragját is aláhúzta, a kiadásában *szószöllónkra* javította át.

109 A *VI. eclogában* valószínűleg öntudatlan eufemizmusként a *szarnyara* szót *szárnyara* váltja fel. Az írásmódra példa, hogy ebben az eclogában a *Szombathelyi kézirat* másolója a *szántó* szót szintén ékezet nélkül, *a*-val írta.

110 *MTAK Kézirattár Ms 888.* (Régi jelzet: M. Cod. 8r 1.)

111 Eredetileg is zárójelben.

112 NÉGYESY, *i. m.*, 98. – TOLDY a kiadása jegyzetében ezt írta: „Halála módját és idejét, melyről eddig nem tudtunk közelebről semmit, Fatovich Mátyás rohonci kerületi alesperesnek 1779. de. 20-dikán az egyházi tanácshoz intézett leveléből vettem.” TOLDY, *Faludi Ferenc élete, i. m.*, XIV.

113 *MTAK Kézirattár Ms 888, 129–130.*

114 Vö. GÉFIN, *Faludi Ferenc... i. m.*, 19–20.

is egybeírja, például a *Tavaszbán*: (Musicáját) „meghalgatni”, míg a *Szombathelyi kéziratban* külön van írva: „meg halgatni”. A másoló sok helyen vesszőket is kitett, bár a Faludi-kéziratban nem találjuk őket, de szerinte mindenképpen ki kellett tenni. A kö-tőjeleket pedig időnként elhagyta, például a „hogy-sem” szavakat kötőjel nélkül írta.

A másolat egyszeri, gyors átnézése során egy komoly hiba tűnt fel a másolat végén, *A Szűz Máriához* című énekben. Az *MTAK F3. Toldy-féle másolatban* ezt olvashatjuk: „Éljen bennünk ez a' tűz”.¹¹⁵ A *Szombathelyi kéziratban* Faludi azonban ezt írta: „Egjen bennünk ez a' tűz”. Az *égjen* szót véletlenül (a hasonló hangzás miatt) *éljen* igével cserélte fel a másoló.

Ezek a kéziratok segíthetik ma a Faludi-versek kiadóit. Sajnos több másolat eltűnhetett az idők során. Révai Miklós az első vagy második Faludi-kiadásánál láthatott még számunkra ismeretlen kéziratokat. Négyesy szerint Verseghy Ferenc expálos ismerhetett ezekből valamennyit.

Megismétlem alaptézisem: a legutolsó, mérvadó kézirat a *Szombathelyi kézirat*. Egy valóban hű kiadónak ennek szerkezetét, kompozícióját érintetlenül kellene hagynia.

Forrásjegyzék

Szombathely, Egyházmegyei Könyvtár, Kézirattár

Szombathelyi kézirat; autográf, utolsó kézirat, jelzet nélkül.

Feltételezett kézirat: [*Szombathelyi kézirat 2**]

Nagyszombat

Nagyszombati Faludi-kézirat; autográf, Szent Adalbert Társaság Levéltára, Fasc. 134. č 4.

Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár Kézirattára

PFK F1. Dőri énekeskönyv (1768). 10a. E. 29/1

PFK F2. Pannonhalmi énekeskönyv másolata (1796) 10a. E. 8/1

PFK F3. Kis János-másolat. 10a E. 7/11

PFK F4. Paintner-másolat. 118. G. 20/11

PFK F5. Paintner-féle Nádasdi Ferenc Epitaphium-másolat. 119 D 35

Paintner latinul írt Faludi-életrajza. 118. C. 35. „Bibliotheca Scriptorum Societatis Jesu olim Provinciae Austriae [...] ab anno 1554 ad nostra tempora.” Pars I. A–H; 18. század vége

Budapest

Egyetemi Könyvtár, Kézirattár

BEK Kaprinai-féle Faludi-másolat. H. 32

Kaprinai-féle latin nyelvű Faludi-életrajz és prózai művei (Stephanus Kaprinai: *Catalogus scriptorum Societatis Jesu in Hungaria*) Coll. Kapr. B, Tom. 88, Nr. 2, 107–108.

¹¹⁵ *Uo.*, 119.

Elsőként kiadott prózai műveiről másutt:

Stephanus Kaprinai: *Catalogus scriptorum Societatis Jesu in Hungaria*. Coll. Kapr. B, Tom. 89, Nr. 2, 59.

Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár

OSZK F1. *másolat*. Oct. Hung. 357.

OSZK F2. *Verseghy-másolat*. Oct. Hung. 48.

OSZK F3. *Jankovich-gyűjtemény másolata*. Oct. Hung. 47.

OSZK F4. *kéziratos énekeskönyv (1800 körül)*. Oct. Hung. 1986.

OSZK F5. *Omniarium*. Quart. Lat. 699.

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár

MTAK F1. *másolat*. RUI 4r 61, 96.

MTAK F2. *Bitnitz-féle másolat*. RUI 8r 27.

MTAK F3. *Toldy-féle másolat*. Ms 888.